

De Heraut

voor de

Bereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 26 October 1913. N°. 1866.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertentiën aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere buitenland en Ned.-Indië per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f — 10. Abonnementen worden aangegoten door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz.
Advertentiën: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f — 20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven f — 12 per regel.

Van de Voleinding.

CVI.

VIERDE REEKS.

VII.

Want gelijk de Vader het leven heeft in zichzelf, alsoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, het leven te hebben in zichzelf.
Joh. 5 : 26.

Zoo gaan we dan uit van de onderscheiding, dat er tweerlei werking in het creatuur is, die wel beide van God uitgaan, maar de ééne direct, de andere indirect. Direct in wat we de natuur noemen, mits dan als onbezield verschijnsel genomen, en indirect in al wat leven heeft. Waar zich in eenig schepsel leven vertoont, hebben we met een eigen wezen te doen, dat een middenpunt bezit, en uit dat middenpunt van zijn wezen zijn actie doet uitgaan; een actie die wel evenzoo als de actie in electriciteit, magnetische kracht, koude, warmte en wat dies meer zij, van God uitwelt, en dus Goddelijke kracht is, die in het schepsel werkt, maar altoos zoo, dat bij alle Leven God het bezit van het vermogen om zulk een spontane actie te doen uitkomen, eerst zelf in het creatuur gelegd heeft, ze nu van het creatuur doet uitgaan, en ze alzo aan het wezen van dit creatuur bond. God kon Kain gedood hebben door een bliksemsticht; dat ware een directe actie Gods geweest; maar het gevaar bestond ook dat Kain gedood kon worden door een mensch; en daartegen, als tegen een indirecte actie, verzet God zich niet met zijn Almacht, maar door zijn woord, door 't vermaan, door 't verbod, en door de aan dat verbod verbonden bedreiging. Metterdaad heeft men dan ook eerst vasten grond onder de voeten, zoo men het Leven omschrijft als het bezit van een vermogen om een actie, welke dan ook, mits een doel beoogend, van zich te doen uitgaan. Een actie die niet veroorzaakt is door iets dat van buiten aankam, maar door een kracht die opkomt uit het handelend creatuur zelf. En tegelijk wordt dan dat leven toch weer geheel uit God afgeleid, door er bij te voegen, dat de actie in de onbezielden natuur rechtstreeks van God uitvloeit, terwijl ze, bij al wat leven heeft, opkomt uit een bron, die God zelf in ons schep, maar zoo, dat Hij niet zelf die Fontein is.

Wat men hier tegen aanvoert houdt geen steek. Men werpt namelijk tegen, dat zulk een actie ook daar voorkomt, waar toch van geen leven sprake is, en wijst dan b.v. op de aantrekkingskracht der magneet. Komt een voor aantrekking vatbaar voorwerp onder het bereik van de magneet, dan ontstaat er aanstonds een actie, en de kracht waardoor die actie wordt te wege gebracht, komt niet van buiten aan de magneet toe, maar komt van de magneet zelf. Zoo ook wijst men er op, dat het veld in verschillende vormen zich vertoont, van damp, regen, ijzel, sneeuw, hagel en ijs, en dat de vormende kracht voor deze verlei formatie wel uit de atmosfeer komt door de koude of de hitte, die uit de atmosfeer op het veld inwerkt, maar dat toch de onderscheiden vorm, waarin het veld alsdan optreedt, zijn verklaring in de aardheid van het veld zelf vindt. Zoo kan men wijzen op 't geweld van den oceaan, op de levende actie in den waterval, en niet minder op aardbeving, donder en bliksem, ja, op veel meer nog. Immers op alle manier worden ook in de onbezielden natuur werkingen openbaar, die te wege worden gebracht door krachten, die in en door de gereedheid van de stof, in haar rijke chemische samenstelling en fysieke gesteldheid zich vertoonen. Dit wordt dan ook door niemand betwist. De werking van de van God uitgaande kracht in de onbezielden natuur is allerminst een willekeurige, maar is veel eer bijna op elk punt aan tweerlei gebonden, en aan de stof als middel tot krachttoefening, en aan bepaalde gegevens die deze krachttoefening regelen en beheerschen. Hiermee is natuurlijk niet geloofchend, dat God de Heere als de Schepper en Onderhouder van die stof en van de in haar werkende krachten, tevens als de Uitvoerder en Handhaver van die regelen en wetten, steeds de Oppermachtige blijft, om desverleiden deze in te grijpen, en zoo 't wonder te doen uitkomen, maar bij de gewone natuurbeschouwing staat 't toch vast, dat God Almachtig zijn werking in het machtig geheel van zijn onbezielden schepping werkt en stand doet houden in verband met de elementen die hij schep, en met de wetten van krachttoefening, die hij zelf aan die elementen in den bouw van het Heelal gesteld heeft. Maar of men hierbij denkt

aan de aantrekkingskracht die de verhouding tusschen de zon en de planeten regelt, aan den warmtegloed die van de zon op alle planeten, en zoo ook op onze aarde uitstraalt, toch zijn en blijven deze werkingen alle rechtstreeks op 't creatuur uitgaan, en er is in deze elementaire sfeer op niet één punt een eigen wezen aan te wijzen, dat, als een zelfstandig middenpunt, stof en kracht in gebruik kon nemen, ter bereiking van een inherent of gekozen doel. Reeds wezen we er op, hoe de poëzie, en straks de religieuze fantasie, zich wel het aanwezig zijn van zulke wezens in stroom en oceaan, in donder en bliksem en in zooveel meer gedroomd heeft, en hoe in de Heidenwereld uit deze poëzie en fantasie heel een geesteswereld in de elementaire natuur was ingetooverd, maar juist die poëzie en fantasie strekken ten bewijze, dat wij er zoo iets wel in kunnen tooveren en verbeelden, maar dat het eigen wezen juist datgene is, wat in alle onbezielden natuur ontbreekt, en de tegenstelling tusschen het bezield en levenloze creatuur uitmaakt.

Er blijve dus wel nadruk op gelegd, dat 't Leven niet alleen het bezit is van een vermogen om doelbeoogend een actie of werking of beweging te openbaren, dank zij een kracht die niet van buiten toekomt, maar opkomt uit 't voorwerp zelf, doch dat er steeds is bij te voegen, dat die kracht opkomt uit het wezen van het voorwerp of van 't schepsel dat geacht zal worden te leven. Het gewicht hiervan springt in het oog. Koude, warmte, electriciteit, magnetisme en zooveel meer zijn krachten, die op 't voorwerp inwerken van 't eerste oogenblik dat ze er mede in aanraking komen, en voorts aldoor en ongestoord, totdat ze de aanraking ermee door scheiding weer verliezen. Het voorwerp is hierbij geheel lijdelijk en de actie gaat door, geheel onverschillig wat 't voorwerp ervaart. Wel komt er reactie van verlei kracht op, maar die komt op uit geheel gelijksoortige natuurkrachten die weer even gestadig en geregeld werken. Geheel anders daarentegen staat het met de levende wezens. In een levend wezen toch is een middenpunt waarin de zetel van de levenskracht schuilt, en uit dat middenpunt komt die eigen actie op, die een geheel ander karakter draagt dan een natuurkracht. Deze actie toch werkt of slaapt, ze werkt met volle of met gedeeltelijke kracht, ze is eenvoudig of saamgesteld, ze richt zich op 't ene of op 't andere doel, en is daarom te allen tijde afhankelijk van iets dat in het wezen zelf van 't levende voorwerp de richting aangeeft en 't doel bepaalt. Het onderscheid tusschen de natuuractie en de actie in 't levende wezen kunt ge tot aan uw eigen lichaam waarnemen. Grijpt de koude van de atmosfeer u aan, zoodat uw huid of uw keel, of welk lichaamsdeel ook, catarrhaal wordt aangedaan, dan ondergaat een actie van een natuurkracht, waartegen ge vaak machteloos overstaat. Oefent ge daarentegen uw ledematen door beweging, door gymnastiek of door wat ook, dan zijt gij 't die uwe zenuw- en uw spierkracht zelf gebruikt en aanwendt om den welstand van uw lichaam te verhoogen. Ge kunt door geweldige pijnen in 't gebit, ge kunt door spit of jicht, door ischias of rheumatiek derwijs worden aangegrepen, dat ge ten slotte machteloos nederligt, en toch vernooft ge met de kracht en energie van uw wezen daar niets tegen. Het zijn al uitwendige krachten die u aangrijpen, en die alleen generaliseerd kunnen worden door een uitwendig middel. Daarentegen kunt ge in oogenblikken van gevaar door moed en energie uw vermogen, uw sterkte, uw kracht zoozeer verhoogen, dat uw actie soms meer dan verduubbeld wordt. Vandaar dat ook in de Schrift: 'zoo telkens 't vermaan staat opgetekend: 'Vrees niet, wees sterk, en heb goeden moed'. Al zulke woorden strekken toch om op ons ik, op het middenpunt van ons wezen, in te werken, ten einde daaruit zoo mogelijk een eigen actie te doen opkomen.

Het verschil is en blijft alzo, dat we de natuurkrachten ondergaan en hierbij dus passief verkeer, terwijl omgekeerd bij elke uiting van Leven de actie uit het centrum van ons wezen opwerpt, en zich uit in activiteit. Ge ziet dan ook op alle terrein, hoe 't onderscheid tusschen krachtige en zwakke personen juist daarin uitkomt, dat de zwakken zich passief laten beheerschen, terwijl de sterke figuren tintelen van actie, aanstonds tot het nemen van initiatief gereed staan, en steeds met volen aandrang hun actie laten opkomen uit den grond en uit het middenpunt van hun eigen wezen. Het is dan ook dat eigen wezen, met eigen aard, waarin het Leven zijn grond en oorsprong vindt. Een creatuur waarbij zich niet anders voordoet dan die algemeene verschijnselen, die een geheel general

karakter dragen, en bij wier werking dit creatuur geheel passief blijft, moge schitteren door zijn vormen en tintelingen, maar wijl 't geen eigen wezen bezit, en van alle spontaneiteit verstoken is, leeft het niet; iets wat men 't beste daaraan voelt, dat poëzie en fantasie nu daargelaten, niemand zeggen zal dat een ster die verdoofde, of een waterval die ophield te spreken, dood is. Als vanzelf voelt een ieder, dat van dood alleen bij zulken voorwerp creatuur sprake kan zijn, dat een eigen wezen bezit, en krachtens den eigen aard van dat wezen een zelfstandige werking openbaren kon. Die zelfstandige actie moge in 't ooglopende krachtig zijn, of zoo diep in 't voor ons verborgen schuilt, dat slechts de sterkste microscoop het leven en de actie in de microben of protozoën ontdekken kan, maar hoe ook in afmeting uiteenlopend, één blijft steeds de vraag die over het aanwezig zijn van leven beslist; deze namelijk: Hebt ge met een eigen wezen te doen, en is er in dat wezen een middenpunt van waar de kracht op een eigen wijze uitgaat.

Dit eigen wezen met een eigen centrum en met eigen individueel karakter is een gave Gods. Het is een schepping van den Almachtigen, en niets is er in dat levende wezen, dat niet door God bepaald, door God alzo besteld is, en in die gesteldheid door God onderhouden wordt. Maar hoe volstrekt ook de afhankelijkheid zij, waar in alzo elk levend wezen van den levenden God staat, het verschil tusschen een creatuur onder eigen wezen en met een eigen wezen gaat toch heel de Schepping door. Beide het met leven bezield en het levenloze is er, om Gods majesteit te verheerlijken; maar de roeping gesteld aan al wat leeft, staat veel hooger. Ge kunt in een donkere zaal rondwandelen, met een kaarslicht in de hand zoeken naar wat gemist, maar ge kunt ook in die zaal de lichten aan de zoldering ontsteken, zoodat 't licht uit een eigen bron naar alle zijden heenstraalt. En zoo is ook de inrichting en gesteldheid van heel Gods Schepping. Er is in de Schepping een elektrische actie die God als met eigen hand op alle punten tintelen laat, en in stand houdt, maar er is ook een nog veel rijker actie, waarvoor Hij de bron waarvan ze uit zal gaan, buiten zich tot aanzijn riep, en alleen de actie die hieruit opkomt, is het Leven.

Voorzover er nu sprake is van het Leven in den mensch of van het Leven in de hoogere dieren, levert dit geen bedenking op. Het feit staat vast, dat en mensch en dier het vermogen bezit om zich te bewegen en een actie van zich te doen uitgaan, en tegelijk is het aan geen twijfel onderhevig of en bij den mensch en bij de hoogere dieren komt die kracht niet van buiten, maar uit hun wezen zelf op. Een kind moet eerst gedragen en in den leiband geleid worden, maar als het leven zich volter gaat ontplooiën, staat het op eigen beenen en gaat 't met eigen gaat zelfstandig en vrij. Was er dan ook alleen bij den mensch en bij het hoogere dier van Leven sprake, zoo zou zich geen verder bezwaar opdoen. Doch zoo is het niet. Het leven wordt evenzoo waargenomen in de microbische verschijnselen, en evenzoo staat vast, dat er Leven is ook in het plantenrijk. Niemand aarzelt dan ook om van een gansch verdorde plant te zeggen, dat ze dood is. Het is zoo, dat we bij een plant er meer nadruk op leggen, dat ze, eenmaal verdord, dood is, dan dat ze, nog op haar wortel tierend, leeft. In zekeren zin kan men dan ook zeggen, dat er van Leven meer bij mensch en dier wordt gesproken, en dat 't in 't bijzonder het dood-zijn is, dat zich van mensch op 't dier en ook op de plant in 't gemeene spraakgebruik uitstrekt. Doch ook al neemt men dit verschil in aanmerking, toch neemt dit onderscheid in 't spraakgebruik niet weg, dat dood een hoedanigheid is, die alleen te pas kan worden gebracht bij wat leefde, en in geen geval zou 't ons daarom geoorloofd zijn 't Leven tot mensch en dier te beperken. Het Leven toch sluit ook de eigenaardige existentie van de plantenwereld in. Hierbij echter doet zich nu deze moeilijkheid voor, dat het Leven in de Schrift gemeenlijk aan de ziel hangt, en dat we in de Schrift dan ook telkens lezen van de ziel van het dier, maar dat dit begrip van ziel bij de plant niet pleegt te worden. Bij het dier gaat dit gebruik van ziel zóó sterk door, dat we in Levit. 24 : 18 zelfs lezen, dat wie eenig vee zal gedood hebben, het zal hebben weder te geven: ziel voor ziel, maar van de plant gebruikt de Schrift het woord ziel nooit.

In onze gewonen omgang hebben wij het begrip van 't Leven nog meer beperkt. Let er maar op, hoe vreemd menigeen opziet,

als ge 't waagt aan een dier een ziel toe te kennen. Door invloeden van buiten, meest van wijsgeerigen aard, heeft men er zich aan gewend om bij 't gebruik van 't woord ziel aanstonds aan een geestelijk wezen te denken, en dan mocht 't nog aangaan om bij enkele van de hooger bewerkte dieren, bijzonderlijk bij den hond, van trouw, van gehechtheid, van liefde te spreken, en zoodoende zekere geestelijke actie ook in de ziel van een dier te vermoeden, maar zoodra daalt men niet af tot de lagere dieren, met name tot de visschen, of alle schijn hiervan zelfs ontgaat ons, en in de nog veel lagere wereld van de alleen microscopisch waarneembare diertkens, kunnen we aan het denkbeeld zelfs dat ook hier nog van een ziel sprake kon zijn, toch eigenlijk geen plaats in onze gedachte geven.

Toch is het alleszins zaak, de stellige uitspraak der Heilige Schrift, dat de dierenwereld met de menschenwereld in veel inniger contact staat, dan de publieke opinie meest gist, scherp onder de oogen te zien. Het is in dit verband zoo opmerkelijk, dat vooral na den vloed op dat contact zoo met nadruk gewezen wordt. Zelfs in het Verbond door God met Noach, en in Noach met alle komende geslachten gesloten, wordt de dierenwereld rechtstreeks opgenomen. Er staat toch met zoovele woorden in Gen. IX : 9 v.v.: 'Ziet, ik richt mijn Verbond op met u en met uw zaad na u, en met alle levende ziel die met u is, van het gevogelte, van het vee, en van alle gedierte der aarde met u; van allen die uit de ark gegaan zijn, tot al het gedierte der aarde toe'. Deze uitspraak is derhalve zoo stellig en uitdrukkelijk mogelijk, en deze uitspraak is een woord van God zelf. Opmerkelijk is het zelfs, dat er niet alleen sprake is van de diersoorten die in de ark gered zijn, maar ook van de overige dieren. Er staat toch: 'Van alle dieren die uit de ark gegaan zijn, tot al het gedierte der aarde toe'. In de ark nu moesten worden opgenomen: 'Van al wat leeft, van alle vleesch twee van elk, van het gevogelte, van het vee, en van al het kruipend gedierte der aarde'. (Gen. 6 : 19 en 20). Men zou dus zeggen, hoe kan er dan in Gen. 9 : 10 nog bij staan, dat God zijn Verbond sloot niet alleen met alle dieren die in de ark gegaan zijn, maar bovendien met 'al het gedierte der aarde? Ge zoudt zoo zeggen, die bijvoeging heeft hier geen zin. Ging alle dier in de ark, dan kon ook alleen met wat uit de ark ging het Verbond zijn aangegaan. En toch staat 't er zoo uitdrukkelijk bij: 'tot al het gedierte der aarde toe'. Vermoed is, dat dit sloeg op de waterdieren, daar de vloed uitaardde de waterdieren niet verzwolg, doch veel eer te overvloediger existentie aan de waterdieren verschaft. Van het medenemen van levende visch in de ark is dan ook geen sprake. Er wordt in Gen. 6 : 20 alleen gesproken van het gevogelte, het vee en het kruipend gedierte, niet van de visschen. Doch natuurlijk, buiten de dieren die Noach mee in de ark nam, is er een geheele dierenwereld in het aardrijk zelf schuilend, en voorts die heel andere dierenwereld die alleen de microscoop kan waarnemen. In elk geval blijkt uit Gen. IX : 10, dat onder het begrip van: levende ziel alle denkbare dieren worden opgenomen, en dat de ziel volstrekt niet alleen aan de hooger bewerkte dieren wordt toegekend. Tot de dieren, die op de aarde kruipen, behoort ook de slang, ook de worm, ook de slak, en duidelijk wordt dan ook hier uitgesproken, dat ook deze dieren een ziel hebben. Dat ook de visschen hierbij niet worden uitgezonderd, blijkt uit Lev. 11 : 10, waar we lezen: 'Maar al wat in de zee en in de rivieren, van alle gewemel der wateren, en van alle levende ziel die in de wateren is, geen vinnen of schubben heeft, die zal u een verfoeisel zijn'. Ook dus van alle vischssoorten wordt hier uitgesproken, dat ze, tot de kwal en zeester toe, een 'levende ziel' hebben. Hiervan nu wijkt ons tegenwoordig gebruik van het begrip ziel geheel af. In strijd met wat de Schrift aangeeft, wordt de ziel alleen bij den mensch als bestaanbaar gedacht, en van daar de onwil die zich openbaart, zoodra van de ziel in veel ruimer zin gesproken wordt.

Toch zijn we geneigd om ons aan het Schriftgebruik weer aan te sluiten. Te meer is dit zaak, nu de Evoluitieleer van Darwin hand over hand in de ongelooftige kringen veld wint, en het steeds duidelijker doet uitkomen, hoe verkeerd het was den band, die de dierenwereld met onze menschenwereld verbindt, geheel weg te denken. Zelfs in den offerdienst van Israël was toch die samenhang steeds bewaard gebleven. Het lam werd niet enkel voor den mensch, maar in zijn plaats Gods opgeofferd. Zelfs op den Christus is, in verband hiermede, het beeld van het Lam Gods overgebracht, en is zoo ook het beeld van den Leeuw ter kenschetsing van de hooge positie van den Messias in de Schrift opgenomen. Ja, zoo nadrukkelijk wordt hierbij op de ziel van het dier gewezen, dat we zelfs vernemen, hoe de ziel van 't offerdier in zijn bloed is, en dat daarom het bloed van het offerdier, en straks het bloed van den Christus, moest vergoten worden, om leven voor leven te stellen en zoen te weeg te brengen. Wel verre van toe te geven aan het averechtsch gebruik om van een ziel alleen bij den mensch te gewagen en den samenhang van de dierenwereld met ons menscheijk leven scherpweg af te snijden, zijn we alzo gehouden om op dit verband tusschen mensch en dier weer de aandacht te vestigen, en alzo te voorkomen dat niet de Evoluitieleer steun ontleene aan ons verzuim en wanbegrip. De samenhang tusschen mensch en dier spreekt toch ook in het reële leven zoo sterk, dat ge, door dien band geheel te loochenen, juist aan de Evoluitieleer, die er weer de aandacht op vestigt, een al te schoone kans geeft om vooral vier week van gemoed is, te vertederen. Men weet, hoe ook in het Buddisme van oudsher op dat verband met de dierenwereld nadruk viel. En zoo ziet men ook thans, hoe de Evoluitieleer van Darwin steun vindt in het reële verband tusschen mensch en dier, dat de publieke opinie ook onder ons zeer ten onrechte glippen liet; en deze leer van Darwin geeft dan weer ingang aan allerlei Theosophische mijmeringen, en deze Theosophische schemerende gedachten leiden dan weer ongemerkt de geesten van het Evangelie naar Buddha over. Het is daarom thans vooral zaak om ook op dit punt weer tot de Schrift terug te keeren, en het innig verband dat tusschen de dierenwereld en ons menscheijk geslacht bestaat, weer ten volle tot zijn recht te doen komen.

Doch dan natuurlijk moet men in 't woord: ziel ook niet meer leggen dan er oorspronkelijk door de Schrift in gelegd is. Wie toch ons gemeenschapsleven met den levenden God als een eigen vermogen aan de ziel toeschrijft, en dan de ziel als zoodanig opvat als de draagster van dit gemeenschapsleven met het Goddelijk Wezen, moet er zich uiteraard wel met alle kracht tegen verzetten, dat men een ziel, opgevat in dien hoog geestelijken zin, ook aan een slak of rups zou toekennen. Daar zou heel ons heilig besef tegen opkomen, en het meest welbewust verzet tegen zoo averechtsche voorstelling zou bij niemand, die geestelijk milde, kunnen uitblijven. Doch zoo is 't dan ook in de Schrift in 't minst niet bedoeld. Als er in de Schrift sprake is van 'alle levende ziel', zoodat ook zelfs al het kruipend gedierte der aarde er onder begrepen wordt, dan betekent ziel niet anders dan de zetel van een eigen leven.

Het begrip ziel drukt dan niet anders uit, dan dat er in de creaturen die een ziel hebben, een eigen wezen schuilt, en dat dit wezen in zijn middenpunt, in zijn centrale existentie, een uit God afgeleide, maar toch zelfstandige bron van actie bezit, van waar beweging en werking kan uitgaan. Daarom wordt er dan ook telkens gesproken van: alle levende ziel. Een rotssteen heeft geen ziel, omdat de steen niet leeft; de mier, de honingbij, de spin, de vlieg en zooveel meer diertkens leven, en omdat ze leven, moet er in deze dieren een centrum, een eigen bron van leven zijn, en deze zetel van zelfstandig bestaan en eigen leven in alle deze dieren evenals in den mensch draagt den naam van de ziel. Er wordt met dit toekennen aan het dier van een ziel dus in 't minst niet uitgedrukt, dat ook het dier een hooger geestelijk bestaan zou hebben, of op wat wijze ook kennis van Gods bestaan en gemeenschapsleven met God zou bezitten. Daar willen wel de materialisten uit de school van Haeckel heen, die, om toch al wat in en aan den mensch is, door evolutie uit het eerste stofke af te leiden, zelfs zoover gaan, dat ze tot in de protozoën en electronen iets onderstellen dat met onze religie één in soort zou zijn; maar al deze filosofische buitensporigheden hebben met wat de Schrift ons omtrent de ziel van het dier leert, niets hoegenaamd uitstaande. Zoo dikwijls in de Schrift van 'alle levende ziel' en van de ziel in het dier wordt gesproken, en gewaagd wordt van een verbond, dat God na den vloed 'met alle levende ziel' en dus ook met het vogelenrijk, met het vee, en met het kruipend gedierte aanging, wordt er op volstrekt niets anders bedoeld, dan uitsluitend op dit ééne, dat er ook in deze dieren leven was ingeschen, en dat in dit begrip van Leven de hooge gedachte was verwezenlijkt, om in zulk een creatuur een bron van eigen krachttoefening te leggen, waardoor dan zulk een creatuur een eigen wezen, een zelfstandig bestaan en een eigen cen-

trale actie verkreeg. Niets meer, niets minder. Nu waren hierbij van zelf trappen denkbaar. In alle leven speelt een afdruksel van het leven in God, in zooverre Hij de Fontein is, waaruit al wat is zijn aanzijn ontving. Doch natuurlijk op 't hoogst en volkomenst werd dit alles alleen gerealiseerd in den mensch die in het beeld en de gelijkenisse Gods in het Paradijs verscheen. Dat was de hoogste trap van 't creatuurlijk leven. Doch daar boven en daar beneden waren er allerlei onderscheidene trappen van creatuurlijk leven, die slechts in dit één van de zielloze stoffelijke wereld verschillen, dat ze in zich zelf een eigen wezen, en in dat wezen een bron van eigen kracht, ontvingen, en hierdoor tegen de *levenloze* natuur overstonden. Dit nu, dit aanwezig zijn in het creatuur van een eigen bron, van een eigen wezen, van een eigen krachtcentrum, dat noemt de Heilige Schrift het in het creatuur zich bevinden van een *ziel*. En wijl dit toepasselijk is op alle creatuur die zich zelf voortplant, op alle creatuur die actie kan voortbrengen zonder kracht van buiten, en dus op alle creatuur die eigen wezen en in dat wezen een centrale bron van eigen actie bezit, daarom spreekt de Schrift van *alle levende ziel*, zonder daarmee iets meer uit te drukken, dan dat alleen aan die creaturen *ziel* *leven*, zulk initiatief van eigen actie, door God verleend is. Het woord *ziel* kan daarom een hoogere en een lagere betekenis hebben. Bij de zeer lage dieren beduidt *ziel* niet anders, dan dat in zulk een dier zij 't al een zeer geringe elementaire actie, maar die dan toch uit het weze zelf ervan opkomt, mogelijk is, terwijl de ziel van den mensch, zoo geheel anders, tevens de draagster is van het hoogste, d.i. van het gemeenschapsleven met God. Maar juist omdat 't Gods Almachtigheid is, waaruit heel deze ladder der Schepping, als we ons zoo mogen uitdrukken, zich alleen verklaren laat, moest de *eenheid* die in dit alles spreekt, ook in het woord tot uiting komen, en het is daarom dat alle *leven* in de Schrift teruggaat op een *ziel*, als de bron waaruit het opwelt.

Dr. A. K.

„De Heere zij toehoorder tusschen ons”.

En de oudsten van Gilead zeiden tot Jephtha: DE HEERE zij toehoorder tusschen ons, indien wij niet altoos naar uwen woorden doen.

Richteren 11: 10.

Het was ouderwetsch vroom, dat de stadsraad van Gilead tot Jephtha, den Richter, sprak: „De Heere zij toehoorder tusschen ons”. Het gold een verbond dat ze met Jephtha slooten. En waar is nu in onzen tijd een regering van land, gewest of stad, die zulk een traktaat aangaande, dat bezegelen en vastmaken zal door een beroep op Gods Alwetendheid en Almacht, zeggende: „De Heere zij toehoorder tusschen ons”? De zekerheid van zulk een verbond zoekt men thans in de ondertekening van zulk een contract met 's Konings naam en in het aanhangen van groote zegels; maar van God den Heere geen woord.

Ouderwetsch vroom is daarom wat de Burgemeesters en Schepenen van Gilead voor Jephtha's ooren uitspreken. Niet omdat men zich in die dagen dan ook altoos trouw aan wat men afsprak hield, maar omdat het beroep op Gods Alwetendheid een opvatting van „Leven en een wijze van doen verneden, die in alles met God rekende, bij alles onze diepe afhankelijkheid van God gevoelde, en in alles zijn verantwoordelijkheid voor den Heere onzen God erkende en beleed.

Van dit verdrag met Jephtha kunnen we dit rijke woord des losmaken, en het in *algemeen* zin opvatten, en dan spreekt het de aangrijpende gedachte uit, dat God er altoos bij is, als we in onzen omgang met anderen spreken en onze gedachten uiten, en dat daarom al ons spreken met wien ook, steeds zoo zijn moet, dat we ons voor God niet behoeven te schamen, maar op zijn beveling van ons woord rekenen durven.

Veelrlei ligt hierin. Reeds aanstonds snijdt 't de leugen af. Dit geldt zelfs van een derden menschelijken persoon, die er bij is als we ons over iemand uitspreken. Immers staat 't voor ons vast, dat ook die derde persoon ervan af weet, dan kunnen we in zijn bijzijn niet iets zeggen, dat klare onwaarheid is, en dan dwingt de tegenwoordigheid van dien derden persoon ons vanzelf, om wat we zeggen naar *waarheid* te zeggen.

Brengt ge dit nu op God over, is uw God die derde Persoon, dan weet ge vanzelf, dat die derde heilige Persoon er *altoos*, en *overal* bij is; dat die derde heilige Persoon alles weet, en precies weet; en dat hij u duidelijk aan uw conscientie tikt, zoo ge ook maar in iets van de zuivere waarheid afwijkt.

Voelt ge dat God erbij is, als ge met iemand spreekt of iemand schrijft, dan *kunt* ge niet liegen. En doet ge dat nu toch, en doet ge 't telkens, nu juist niet in 't groote, maar dan toch in veel klein, dan bewijst dit, hoe ge gedurig buiten uw God leeft, en dat hij op u neerziet en u in uw conscientie aanziet, terwijl gij opzettelijk het gejaat uwer ziel van uw God afwendt.

Maar er is nog veel meer dan enkel de leugen, waarop dit pakkende woord past. Of weet ge zelf niet, hoe vaak er gesprekken gevoerd worden, die niet deigen, en die de goede zeden bederven.

Reeds bij kinderen begint dat. In den kring van jonge meisjes en jonge knapen wordt dit voortgezet. En soms gaat 't zelfs tot op ouderen leeftijd voort, die innerlijk zoo onreine begeerte om onder elkander over onzuivere dingen te spreken, en hierdoor elkaanders onheilighen lusten te prikkelen.

Voor het lezen van onreine geschriften geldt 't zelfde. Het komt er altoos op aan, dat men een onreinen hartstocht voedt.

Dit zou men nu niet durven doen, als vader of moeder er bij was. Ook niet als er iemand anders bij was, van wien men weet, dat hij op ernst in het leven prijs stelde. Neen, zulke gesprekken houdt men alleen in presentie van personen, van wie men zelf weet dat ze niet deigen.

Daardoor doet men zich zelf kwaad en den persoon met wien men spreekt kwaad. Men bederft elkaander over en weer. En dat duurt men, omdat men denkt met zoo iemand alleen te zijn. Zoals men dan ook zulke onreine boeken liefst in het verborgen meeneemt en in de stilte zit te lezen. En onderwijl denkt niemand er aan, dat God er toch bij is. En omdat men aan God niet denkt of met God niet reikt, gaat men van kwaad tot erger voort.

Daarvoor is 't ook in dit stuk van den omgang zoo noodig, dat de Heere onze God toehoorder zij. Of liever nog, want de Alwetende is er altoos, dat wij er aan denken, dat we Hem met het zielsoog zien, en uit eerbied voor Hem onmiddellijk al wat onrein en onheiligh is uit onze omgangsgesprekken bannen.

Er is meer.

Niet alleen 't onreine toch, dat in de gesprekken uitkomt, bederft goede zeden, maar geheel ditzelfde geldt evenzoo voor allerlei onheilighen redeneering over God en Goddelijke zaken. Zoo zijn er ongeloofige gesprekken, die tegen God en zijn Woord ingaan. Het willen verkoopen om onze eigen wijsheid om anderen kostelijk geloof te ondermijnen. Het redeneeren over Staat en Maatschappij en Kerk in zijn gesprekken of in zijn geschrift, om, zoo mogelijk, de vastigheden van 't leven los te wrikken en de geesten onrustig te maken. Ge zoudt 't alles wel laten, zoo ge God den Heere bij u zaagt staan en zoo Hij u aanzag met zijn aldoorringend oog.

Maar juist dat „naermer my God toe” is niet meer van onzen tijd. Men rekent met God, men rekent met zijn Woord niet meer. Men doet alsof er geen God bestond, die bij ons was en onze gesprekken beluisterde. En dat nuverleed tot die kwade zinspeelingen, die den geest verslinderen en allen vasten grondslag van onder het zielsleven wegtrekken.

Zoo ge er op gedacht hadt, dat de Heere bij u stond en u woord voor woord beluisterde, ge zoudt uw onheiligh taal wel voor u hebben gehouden, en in eerbied gewicht zijn voor Gods Majesteit.

En zoo gaat 't in alles door. In de verzekeringen van trouw en vriendschap die we elkaar geven. In de beloften en toezeggingen die we elkaar doen. In de keuze van vleitafel of 't ernstige woord. In het zwijgen als we spreken moesten. In het spreken, als wij ons voegen zou. In waarschuwing en raad, die we aan anderen doen toekomen. In wat 't ook zij, dat we met anderen uitstaande hebben, altoos is God er bij, en hoort en weet God alles. In alles luistert Hij toe. Niet alleen naar 't woord dat we uitspreken, maar ook naar 't woord dat we in onze gedachte laten opkomen. De Heere is altoos getuige. Nooit en in niets kunnen we iets doen of iets zeggen of iets laten, dat onze God er niet alles van merkt, en er alles van weet.

Doet ge daarvoor nu 't oog dicht, dan glijdt ge uit, dan woelt de zonde in uw geestesleven en sluipst in uw gedachten, en wordt heel uw leven verzonddigd. Doordringt ge u daarentegen elken morgen van 't heilig voornemen, om nu *dezen* nieuwen dag, die weer begon, als in Gods heilige tegenwoordigheid te doorleven; besluit ge tot wien ge ook spreekt, altoos zoo te spreken, dat ge eerst uw God aanziet, en voelt dat Hij naar u luistert; en maakt ge waar wat ge zoo vaak in uw psalm zongt: „Ik zal dan gedurig bij U zijn”, zoodat er noch uit uw hart noch over uw lippen iets komt, wat voor Hem niet bestaan kan, dan keert soms plotseling uw leven om en wordt bestraald met hemelchen glans. En dit eeniglijk omdat ge er nu als een geloovig kind van uw God mee rekent, dat bij al uw spreken en uitspreken, die hoogste, die alwetende God steeds, en zonder verlies van woord maar één oogenblik, steeds en bij alles, elk woord van u opvangt en toehoorder is bij al wat ge zegt.

Dr. A. K.

Amsterdam, 24 October 1913.

De bidstond, die j.l. Vrijdagavond in de Keizersgrachtkerk werd gehouden, gaf die hoogere wijding aan den dies natalis onzer Vrije Universiteit, waarop we voor onze Hoogeschool zoover prijs stellen. Het hartelijke woord, dat Ds. Breukelaar van Zaandam sprak naar aanleiding van Psalm 79:2 gaf den juisten toon aan voor de stemming des gebeds. Des te meer valt het daarom te betreuren, dat de opkomst van de vrienden der Universiteit wel te wenschen overliet. Aan den spreker lag dit zeker niet, wiens goede naam waarborg was voor een goed woord en die deze verwachting ook niet heeft teleurgesteld. Wellicht dat een der oorzaken gezocht worden in de verplaatsing van den bidstond op drie dagen vóór den dies. Ook zou het overweging verdienen om deze bidstonden, waarbij het aantal hoorders steeds beperkt was, niet in een onzer grootere kerkgebouwen te houden; voor den spreker is het nimmer onaangenaam, voor een half leeg kerkgebouw te moeten optreden en aan het meer intieme karakter, dat een bidstond uiteraard dringt, wordt daardoor te kort gedaan. Maar al kon het locaal comité door de keuze van een kleiner kerkgebouw en door den bidstond meer direct aan den Dies zelf te laten voorafgaan, ten deele dit bezwaar onoverwinnen, toch achten wij het niet onbedenklijk verschijnsel, dat de belangstelling in deze bidstonden blijkbaar verlaagt. Onze Hoogeschool heeft voor alle dingen het *gebed* van Gods volk noodig en het zou wel een droef teken wezen, wanneer door gebrek aan belangstelling deze bidstonden vervallen moesten.

Zeer talrijk was daarentegen de opkomst bij de plechtige overdracht van het Rectoraat op Maandag 20 October. Behalve Directeuren, Curatoren en Hoogleraren waren ook aanwezig de Regeeringscommissaris Prof. van der Waals en de deputaat der Gereformeerde Kerken, Ds. Breukelaar. De aftredende rector, Prof. Mr. A. Anema, hield een rede over de *Bronnen van het privaatrecht*, waarvan we het kort verslag uit de pers hier overnemen.

Spr. begon met er aan te herinneren, dat het over enkele maanden een eeuw geleden is sinds Van Savigny zijn beroemd pleidooi schreef tegen codificatie van het privaatrecht. Schijnbaar heeft Van Savigny dit pleidooi verloren. Maar is dit ook in werkelijkheid zoo? Er zijn toekomen, die reden geven dit te betwijfelen. Het codifi-

catie-probleem is niet meer zoo aan de orde, het is vervangen door het interpretatie-probleem, en van hieruit kwam men tot het vraagstuk van de bronnen van het privaatrecht. Maar in wezen is dit hetzelfde vraagstuk, slechts van een anderen kant bezien. Daarover wil Spr. thans een en ander zeggen.

Op het eerste gezicht is de toestand heel eenvoudig. In een paar wetboeken met enkele aanhangsels is heel het privaatrecht geregeld. Gewoonte geeft alleen recht als de wet er naar verwijst. De rechter spreekt recht volgens de wet en mag haar billijkheid niet beoordeelen.

Geschiedenis en praktijk geven echter een geheel ander beeld. Deze leeren, dat er feitelijk drie rechtsbronnen zijn, het volk zelf, de Overheid en de rechter. Het volk zelf vormde in zijn rechtshandelingen en in zijn gewoonten op bewuste en onbewuste wijze recht; deze werkzaamheid van het volk zelf bij de rechtsvorming is wel veel ingekrompen in onzen tijd, maar geenszins geheel verdwenen. Het optreden van het volksrecht in wetboeken maakte het wel formeel tot Overheidsrecht, maar ook slechts formeel. Voor een deel bleef het naar zijn aard volksrecht, en alle gecodificeerd recht over één kam te scheren bij de toepassing is juist een fout der tegenwoordige regeling.

Een ander deel van het oude volksrecht werd en moest worden Overheidsrecht. Voor een deel was dit het gevolg van het feit, dat op tal van formele punten zekerheid en vastheid moest worden verkregen. Voor een ander deel was de oorzaak, dat de Overheid de ontwikkeling van het oude volksrecht moest bevorderen, omdat het te veel tot conservatie leidde.

In de derde plaats is de rechter steeds zelfstandig rechtsbron geweest en ook in onzen tijd is hij dat nog. Spr. licht dit nader uit de geschiedenis en uit de praktijk toe. De werkzaamheid van den rechter wordt in onzen tijd vaak door een valsche theorie vermomd, maar ook nu nog is de rechter zelfstandige rechtsbron.

Ook zoo echter is het beeld der werkelijkheid nog niet compleet. De geschiedenis en de werkelijkheid leeren, dat er ook noodig is een orgaan der billijkheid, wat Spr. met voorbeelden tracht aan te toonen. Op meer of minder openlijke wijze heeft altoos de billijkheid haar invloed doen gelden. Spr. noemt dit de onmisbare veiligheidskeel op de juridische machten.

In het tweede deel zijner rede onderzocht Spr. thans de wederzijdse verhouding dezer drie rechtsbronnen. De eerste vraag is: hoe verhoudt zich het Overheidsrecht tot het volksrecht? Het antwoord is een dubbel. De Overheid mag het volksrecht zonder toestemming der volksgenooten niet veranderen, en, wat in onzen tijd van veel meer gewicht is, als de Overheid, zooda, ten onzent, het volksrecht codificeert, behoort de gewoonte daartegenover een derogeerende kracht te bezitten. De tweede vraag is: hoe verhoudt zich het volksrecht tegenover het Overheidsrecht? Hier is te onderscheiden tusschen formeel en materieel Overheidsrecht. Het eerste is voor het volksrecht onaanstaafbaar, het tweede moet voor een derogeerende gewoonte wijken. Spr. voert voor dit alles voorbeelden aan uit de praktijk. De derde, wel de moeilijkste vraag is: Welke is de verhouding van den rechter tegenover volksrecht en Overheidsrecht? Spr. wijst nog eens op de moeilijkheid van deze vraag, en gaat nog eens nader in op het gestelde onderscheid tusschen volksrecht en Overheidsrecht. Hij vindt dit vooral in de verschillende verhouding die beide tot de volksvervoering. Dit verschil, beheerscht z. i. het antwoord op de vraag over de rechterlijke bevoegdheid. Tegenover het volksrecht is de rechter tevens orgaan der billijkheid, tegenover het Overheidsrecht nooit, dat is het principieel verschil: gewoonterecht moet hij daartegenover doen gaan zoowel boven volksrecht als boven het materieel Overheidsrecht, dat is voor beide gelijk. Er moet voor het Overheidsrecht een afzonderlijke regeling der billijkheids-toetsing zijn, wat Spr. met argumenten, aan het geldend recht ontleend, nader tracht aan te toonen.

In het laatste deel van zijn toespraak poogt Spr. aan te wijzen, waar de theoretische fout zit in de heerschende leer der bronnen van het privaatrecht met haar oppermacht van de wet. Hij ziet die vooral in het wilddogma. Dat is ons toegekomen uit het Romeinsche recht en was daar op zijn plaats, het paste bij de morele en sociale volksvervoering der Romeinen. Maar het past niet bij het Duitsche volksrecht, want zijn en bij de Christelijke levensbeschouwing, zooda, die in de Duitsche landen wat kreeg op de volksziel. De kerk sloot zich veel te veel bij de Romeinsche rechtsbeschouwing aan. Wel zag de eclesiastiek de fout van het wilddogma theoretisch in, maar die betere theorie ging later weer schuilt. Ook de Calvinistische juristen der 16e eeuw, hoewel ze praktisch zich tegen de uitwerking der wilderle met kracht verzetten, namen in hun theorie, waarschijnlijk door den invloed van de receptie van het Romeinsche recht, te veel elementen van de wilderle over, vandaar hun leer der volkssovereiniteit. Het scherpst werd toen de wilderle uitgewerkt in het stelsel van Montesquieu, dat op de opvattingen van ons Burgerlijk recht overwegenden invloed uitoefende. Eerst trachtte men die leer werkelijk consequent toe te passen, toen dit niet ging zocht men andere methodes, wat evenmin ging. Men staat thans voor de moeilijkheid een theorie te vinden, die de werkelijkheid verklaart en aan haar behoefte voldoet. Spr. trachtte aan te wijzen, in welke richting thans naar zijn meening de oplossing is te zoeken. Dit staat vast, dat Van Savigny slechts schijnbaar door het alwettig invoeren van wetboeken het pleit verloor. Op de hoofdzaak, de geldende kracht van de gewoonte als rechtsbron, behaalde hij na een eeuw van ervaring een schitterende overwinning.

Spr. gaf daarna een kort overzicht van de latere Universiteit in het afgelopen jaar en droeg ten slotte met enkele toepasselijke bewoordingen het rectoraat aan Prof. Diepenhorst over.

Deze oratie, die reeds denzelfden dag in druk verscheen, heeft een zeer actueel vraagstuk, dat de rechtsgeleerde wereld bezig houdt, en waarover de meeningen niet weinig uiteenloopen, op keurige wijze historisch toegelicht, en getracht een oplossing te geven, die daarom voor ons te meer waarde heeft, omdat ze zoo nauw in verband staat, gelijk het slot dezer rede aantoonde, met de beginselen, waarvan onze Vrije Universiteit uitgaat. Al voegt het bij een zoo in strengen zin juridisch onderwerp wel niet aan een theoloog, zich een oordeel aan te matigen, in hoeverre het hier gestelde probleem thans op voldoende wijze is opgelost, toch zal wel niemand, die deze oratie leest, aan den indruk ontkomen, dat hier een knap stuk werk is geleverd. De groote helderheid van betoog, de breede filosofische blik, de

volmaakte beheersching van de stof en de logische opbouw van het geheel toonen, dat hier een meester aan het woord is. Het meest verblijdt ons echter, dat uit deze rede opnieuw blijkt, van hoe groot belang de Gereformeerde rechtsbeginselen ook voor dit gebied der rechtswetenschap zijn. Daardoor niet het minst zal deze rede het vertrouwen versterken, dat onze Gereformeerde Volk in onze Vrije Universiteit heeft.

Perspolemie.

De *Nieuwe Rotterdammer* maakt er ons attent op, dat ze ons verweer in zake Dr. Esser wel aan hare lezers heeft medegegeeld, n.l. in haar Avondblad van 14 Mei 1913. Metterdaad is dit juist, gelijk thans bij inzage van dit Avondblad ons bleek, en we haasten ons daarom, niet alleen onze beschuldiging terug te nemen, maar tegelijk tegenover de *N. Rotterdammer* een honorarium te doen. Ze erkende in haar Avondblad van 14 Mei, dat ze een „verzuim” had gepleegd, door wel het hatelijke stukje aan het adres van Dr. Esser uit het *Bataviaansch Handelsblad* over te nemen, maar niet de verdediging die Dr. Esser later zond, en ze voegde daaraan het volgende ter verontschuldiging toe: „In de groote hoeveelheid Indische kranten, die een mail bij ons aan huis brengt en die wij gewoon zijn dadelijk voor ons blad door te werken, is dit antwoord (te weten van Dr. Esser) ons ontgaan en de heele zaak is ons verder ontschoten”. Deze verontschuldiging van de *Nieuwe Rotterdammer* laten we gaarne gelden, want we weten uit eigen ervaring, hoe moeilijk het is bij de „groote hoeveelheid” perslitteratuur, die een journalist heeft te doorworstelen, zich nooit een antwoord te laten ontgaan.

Geldt deze verontschuldiging echter voor haar, dan geldt ze in dit geval zeker in niet mindere mate voor ons. Het bedoelde schrijven van Dr. Esser was door de redactie van het *B. H.* niet weggeplaatst, en wel in de eerste kolom met groote letters, en met een bijschrift der redactie voorzien. Dat de *Nieuwe Rotterdammer* een zoo in het oog springend stuk niet opmerkte, duiden we haar niet te euvell, maar voegt het haar dan wel zoo streng te oordeelen over een perscollega, die een stuk, dat in haar talrijke kolommen ergens verscholen zat, over het hoofd zag? Daar komt bij, dat het te veel wilde, dat de *Nieuwe Rotterdammer* in het bedoelde Avondblad op twee geheel verschillende plaatsen een rubriek kerknieuws gaf, een gebruik, dat zeker in onze pers wel exceptioneel is. Na de eerste rubriek doorgelezen te hebben, meenden we dat het kerknieuws nu uit was, en we hebben niet in al de volgende bladen onderzocht, of er nog een nieuwe rubriek over het kerknieuws geopend werd. Daar aan was het te wijten, dat dit tweede artikel ons is ontgaan.

Intusschen, waar we dit verzuim gaarne met allen ootmoed willen belijden, mogen we toch niet nalaten te protesteeren tegen een onjuiste voorstelling, die de *Nieuwe Rotterdammer* van de zaak zelf, waarom het hier gaat, geeft. Ze voelt wel, dat het onwillekeurig verzuim, dat ze pleegde, door wel het incrimineerende artikel tegen Dr. Esser op te nemen, maar niet diens antwoord, heusch niet onze ernstigste grief was, maar veel meer, dat ze dit stuk overnam, zonder melding te maken, dat de redactie van het *B. H.* zelf terstond tegen de juistheid van dit ingezonden stuk opkwam, in een onderschrift onder dit stuk geplaatst. Natuurlijk kan hierbij de verontschuldiging, dat dit „de aandacht ontsnapte”, niet gelden; wie het ingezonden stuk uitknipte, heeft dit onderschrift gezien. De *Nieuwe Rotterdammer*, die zelf wel voelt, hoe dit tegen haar getuigt, tracht zich nu te redden met de uitvlucht, dat deze critiek niet „terstond” en niet „in hetzelfde nummer” maar eerst in het volgende nummer zou gestaan hebben. Nu is het bedoelde blad zelf ons in handen geweest; we hebben daaruit in de *Heraut* de critiek van de redactie van het *B. H.* letterlijk overgenomen. En indien de *Nieuwe Rotterdammer* ons niet gelooven wil, laat ze dan de redactie van het *B. Handelsblad* ter verantwoording roepen, die onder het verveerschrift van Dr. Esser schreef, dat dit verweer eigenlijk niet noodig was geweest, want dat de redactie reeds „in hetzelfde nummer” het bedoelde stuk „gedesavoueerde” had. Het feit blijft dus, dat de *Nieuwe Rotterdammer* uit het *Bataviaansch Handelsblad* een stuk overnam, dat zeer compromitterend was voor het zedelijk karakter van een onzer Zendingdienaren, niettegenstaande de redactie van dat blad naar haar eigen zeggen dit stuk terstond, in hetzelfde nummer „had gedessavoueerde”.

Op den „nachtelijke aanslag” komen we in een volgend nummer terug. Thans ontbrekt ons de plaatsruimte.

Van de breking des Broods.

V.

Gaan we thans naar Straatsburg om aan de hand van Poullain's liturgie en verschillende andere gegevens, die ons ten dienste staan, een voorstelling ons te vormen van de wijze, waarop Calvin hier het Avondmaal bedienende, dan blijkt, dat dit op de volgende wijze geschiedde.

Reeds vroeg in den morgen, — de dienstving om 8 ure aan — spoedde de gemeente zich naar de Kerk der Boetvaardige Zondaren, thans de Magdalenenkerk, die door de Overheid aan de Franche vluchtelingen was afgestaan. De afbeelding, die Doumergue in zijn *Jean Calvin* t. II, p. 355 van dit kerkje gaf, doet zien, dat het aan

het einde van een straat was gelogen en weinig uiterlijk schoon bezat dan alleen de in Gothischen stijl gebouwde toegangspoort. In het gebouw zelf binnentredende, zien we terstond in het koor, in plaats van het vroegere altaar, waarop de Mis bediend werd, een eenvoudige houten tafel, waarover een rein wit kleed hangt, en zoo geplaatst, dat heel de gemeente er het oog op heeft.

Zoodra de gemeente zich verzameld heeft, heft de voorzanger met klare en luide stem aan het Leve le coeur en de gemeente zingt met hem de berijming van de heilige wet des Heeren, terwijl na elk gebed het aandoenlijke Kyrie Eleison, Heere erbarm u, weerklinkt. Zoodra de eerste tafel van de wet gezongen is, sprak Calvin, die bij den Avondmaalsdienst had plaats genomen, het votum uit: „Onze hulpe staat in den naam des Heeren, die den hemel en de aarde gemaakt heeft, Amen. Hij vermaant daarna de geloovigen om hun zonden te bedenken en zich voor God te verootmoedigen, en terwijl hij zelf heel de gemeente knielt, doet hij uit haar naam belijdenis van de zonden in dat wonderschoone gebed, dat wel het aangrijpendste is uit heel Calvin's liturgie en nog steeds de bewondering van elk kenner opwekt. Terwijl de gemeente nog geknield ligt, spreekt Calvin daarna de absolute uitover allen, die zoo waachtig hun zonden belijden en in Christus gelooven. Vervolgens gaat de gemeente voort met het zingen van de tweede tafel der wet, waarop Calvin een kort gebed laat volgen om God te bidden, dat Hij deze wet door Zijn Heiligen Geest in aller harten moge schrijven, opdat ze in heel hun leven niet anders zoeken mogen dan God te dienen en te gehoorzamen.

Het eerste gedeelte van den dienst is hiernede afgelopen; thans volgt de predikatie, die Calvin steeds met de bediening van het Sacrament verbond. Calvin verlaat nu de Avondmaaltafel en beklimt den kansel, doet een kort gebed om Gods zegen over de bediening des Woords af te smeeken en leest dan het gedeelte uit Gods Woord, dat hij verklaren zal, waarop de predikatie volgt, die niet langer dan één uur duurt. Dit tweede gedeelte van den dienst eindigt met een breed gebed, waarin voor den nood aller Christenheid gebeden wordt; aan het slot van dit gebed wordt, om een overgang te maken tot de eigenlijke Avondmaalsviering, gebeden om een zegen bij het sacrament, terwijl het gebed besloten wordt met het Onze Vader.

Nadat de dienst des Woords en der gebeden hiernede geëindigd is, vangt thans de dienst van het sacrament aan. De gemeente zingt nu de Apostolische Geloofsbelijdenis, om daarmede te betuigen, dat allen leven en sterven willen in de belijdenis der Christelijke Kerk. Intusschen daalt Calvin van den kansel af en plaatst zich nu achter de Avondmaaltafel. De diaken — te Straatsburg had Calvin nog geen onderlingen en de diaken deed niet alleen als armverzorger, maar ook als hulppredikant dienst — bracht nu het brood en den wijn voor het Avondmaal en gaf deze heilige teekenen aan Calvin, die ze op den Avondmaalsdisch plaatste om gereed maakte voor het gebruik. Uitdrukkelijk vermeldt Poullain, dat het brood niet gebroken of in reepen gesneden, zooda, bij ons het gebruik is, op tafels kwam, maar nog in zijn geheel; eerst op het oogenblik van de communicatie werd het gebroken, om aan elk Avondmaalsganger een bete toe te reiken. Nadat de voorbereidende maatregelen zoo waren afgevoerd en de gemeente haar gezang geëindigd had, las Calvin staande achter den Disch de inzettingswoorden van het Avondmaal uit I Cor. 11, wakte tot zelfbeoefening op, vermaande de zondaren om van den heiligen Disch verre te blijven en gaf dan een korte verklaring van wat het sacrament betekende, terwijl hij eindigde met het bekende *Sursum corda*, de harten naar boven, opdat niemand aan de uitwendige teekenen zou blijven hangen, maar de harten zou opheffen naar den hemel, waar Christus Jezus is aan de rechterhand Gods.

Nadat het formulier gelezen was, vond nu de eigenlijke sacramentele handeling plaats. Calvin nam het brood, brak hier van een bete af en at dat op, en dronk daarna een teuge uit den beker; vervolgens bediende hij op dezelfde wijze het Avondmaal aan den diaken, die naast hem stond. Daarna kwamen de gemeentelieden in geregelde orde en met grooten eerbied, eerst de mannen en daarna de vrouwen, tot den disch, en ieder ontving nu, eerst uit de hand van Calvin, een bete van het brood, en vervolgens van den Diaken, die aan de andere zijde van den Disch stond, een teuge uit den drinkbeker. Bij het uitreiken van het brood sprak Calvin: Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus en bij het geven van den beker de diaken: De drinkbeker, dien wij zegenen, is de gemeenschap des bloeds van Christus. Terwijl de communicatie plaats vond, zong de gemeente Psalm 138: Louange et grace etc. Na afloop van het Avondmaal, als ieder tot zijn zitplaats was teruggekeerd, bracht de diaken den drinkbeker weer naar zijn plaats terug en Calvin deed nu een korte dankzegging. De gemeente zong vervolgens den lofzang van Simeon: „laet nu uw dienstknecht gaan in vrede”, waarna Calvin haar beezond na het uitspreken van den hoogepriesterlijken zegen. De gehele plechtigheid duurde, naar Poullain meedeelt, niet langer dan anderhalf of hoogstens twee uren.

Hoe sober deze wijze van Avondmaalsviering is vergeleken met al de ceremoniën, die de Roomsche en Lutherse Kerk eraan verbindt, toch zal niemand ontkennen, dat ze zeer plechtig en indrukwekkend was en menig element bevat, dat helaas in onze Avondmaalsliturgie wordt gemist. Over de

vraag, in liturgie aangesloten Duitsche burg, het te weiden gien van bij *Frie liturgisch* terstond, van de S bediend, wanneer dig slaaf Er is, b kenmerke Calvin c bewaard, stelling d ou te Ps Calvin t van de L om eerst zelfstandig de Kerk Kerk gew zek niet als Prof. heeft ste houding t nemen, m dat vooral veel radi mis had g heeft Cal Straatsbur daarom te geveven. Avondmaa her, omde en er de : *ideaal*. He Institutie dat hij te vluchteling meesterwer maalsliturg Straatsbur name de het ons h niet van : in 1535, t legde hij o Genève he periode va breking de

Trouwen die Calvin voerd, stel Calvin aan waarde hee de liturgie en zooda C het vroeger brood, dat des lichaam mentele f gehad, wa spreken de brak om he

Dat Calvi van de bre verband he van Paulus uit het eige bij de verk de noodzak deze cerem er niet ove die plaats geweest zijn synoptische van de ins evenmin i Corintherbri de inzetting De meedeeli tus het bro evenmin aan broods nade van Christu lichaam, da gaat Calvin in, wanneer de exegesis „breking des en gesproke kent. De een in zijn Comi uitvoerig ovdelt, de noo en de betee is juist i Co van Paulus: de gemeensc Niet alleen verband Cal broods en d maar het to aan deze cer dat ik thans teekenis is, niet alle Ke ceremonie s hier een eige nomen, dat denis onzer

De voorste alsof de cer broods een monie zou i ingevoerd, z ceremonie, z aansche her juist. De co broods kom Lutherse K voor; zoowel Grieksche b meerde Kerk formeerde Ki Anglicaanse geland als l van John K ceremonie v maakt dus o die ze in de en de *beteke* Onderzoel